

BRIELSE MARE

Halfjaarlijks magazine van de
HISTORISCHE VERENIGING DE BRIELSE MAASMOND

DE OOSTVOORNSE VAART

Mythe of historie?

GEVELSTEEN VAN DE GASFABRIEK

Kijk eens naar boven...

450 JAAR BEVRIJDING

Brielle bereidt zich voor

BRIELLE VESTING

Antwoord op: waarom?

KARANTIJN QUARANTAINÉ

De Q-vlag in top gehesen

JUBILEUMFEESTEN

Terugblik op 1872-1922-1972

• *uitgave:*
Historische Vereniging
De Brielse Maasmond
Info@debrielsemaasmond.nl

• *correspondentieadres /
redactiesecretariaat:*
Ronald J. de Ridder
Van Bloys van Treslongweg 3
3231 CT BRIELLE

• *telefoon:*
0181 414674

• *bank:*
IBAN: NL20 INGB 0000 2087 92

• *redactie:*
Klaas Schipper (hoofdredacteur),
Leo Arkenbout,
Adriaan Rodenburg (lay-out)

• *internetadressen:*
Historisch Museum Den Briel:
www.historischmuseumdenbriel.nl
Cultuurweb Brielle:
www.cultuurwebbrielle.nl
Musea In Nederland:
www.museumserver.nl

• *belangrijke telefoonnummers:*
Gemeente Brielle:
www.brielle.nl
Meldpunt 'Cultureel Erfgoed':
kantooruren di t/m vr 0181 475475
(Historisch Museum Den Briel);
Meldpunt Monumentenzorg:
kantooruren 0181 471111 (Angelique
van Oers, gemeente Brielle);
Streekarchief Voorne Putten:
www.streekarchiefvp.nl
0181 419999,
openingstijden: di-vr 9-16 uur.

• *advertentietarief:*
Een halve pagina per jaar (twee edities):
€90,-

• *cover:*
Aankomst Koningin-Moeder Emma en
Prinses Juliana op 1 april 1922.
Collectie: Streekarchief Voorne-Putten.

© Historische Vereniging de Brielse
Maasmond 2021.
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt worden doormiddel van druk,
fotokopie, of op welke andere wijze ook
zonder schriftelijke toestemming van de
redactie.

Het eerstvolgende nummer verschijnt
in maart 2022.

BRIELSE MARE

Jaargang 31 NR. 2, OKTOBER 2021

VAN DE REDACTIE

Klaas Schipper

3

GEVELSTEEN VAN DE GASFABRIEK

Kijk eens naar boven...

4

450 JAAR BEVRIJDING

Brielle bereidt zich voor

6

JUBILEUMFEESTEN

1872-1922-1972

9

Karantijn Quarantaine

De Q-vlag in top gehesen

10

VAN DE VERENIGING

Dick Verbeek

14

DE OOSTVOORNSE VAART

Mythe of historie

16

BRIELLE VESTING

Het antwoord op waarom

27

MUSEUMNIEUWS

Marijke Holtrop

30

rectificatie

In de vorige Brielse Mare stond een artikel van Leo Arkenbout over de oprichting van de christelijke ulo. Het bijschrift van de groepsfoto op blz. 13 luidt: 'De foto van de reünie van 1 maart 2018 ...etc'. Die datum is verkeerd. Het moet zijn: de reünie van **16 september 2016**. Met dank aan een oplettende lezer. Verder is door een misverstand een stukje uit de tekst van het artikel weggefallen. Dat volgt hieronder alsnog: De ULO is inmiddels (± 1960) een geheel zelfstandige school geworden, zij het ondergebracht in hetzelfde gebouw als de lagere school in de Schoolstraat. De heer E.A.J. Reuter, die in 1956 zo tragisch is verongelukt tijdens het eerste jaar van zijn dienstverband, is de laatste geweest die hoofd was van zowel de lagere school als de ULO.

De Brielse Mare is het halfjaarlijks magazine uitgegeven door de Historische Vereniging De Brielse Maasmond (voorheen 'Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel'). Dit magazine wordt automatisch aan de leden van de vereniging toegestuurd. Losse nummers zijn te bestellen via het secretariaat van de vereniging en te koop bij het Historisch Museum Den Briel, in het Streekarchief en bij de plaatselijke boekhandel.

Een jaar na publicatie is de Brielse Mare ook beschikbaar op de website van de vereniging: www.debrielsemaasmond.nl.

Persoonlijk lidmaatschap €15 per jaar; familielidmaatschap €20 per jaar. Aanmelding bij het secretariaat of d.m.v. het formulier op de website van de vereniging: www.debrielsemaasmond.nl.

De vereniging heeft de ANBI-status. Dit betekent dat giften in het kader van de wettelijke bepalingen in mindering kunnen worden gebracht op het belastbaar inkomen van de schenker.

Auteursinstructies: Historische artikelen over Brielle en de streek zijn welkom. Gewenste omvang: 1500 tot 2500 woorden. Aanbevolen wordt vooroverleg te plegen met Klaas Schipper: k.j.schipper@hetnet.nl of 0181 413981. De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de auteur, artikelen in te korten of te wijzigen.

BRIELSE MARE

HISTORISCHE VERENIGING DE BRIELSE MAASMOND

Van de redactie

De reacties op de voorjaarseditie 2021 van de Brielse Mare – in nieuw formaat, nieuwe lay-out en nieuwe stijl – waren werkelijk overweldigend. Louter positieve geluiden, eigenlijk beter te omschrijven als loftuitingen. Bij dezen nogmaals dank voor de vele ontvangen complimenten. Die hebben de redactie goed gedaan en heel eerlijk gezegd komt de lof voornamelijk professioneel ontwerper Adriaan Herweijer van Rodenburg toe. Hij transformeerde onze Mare oude stijl in die van OudNieuws, het kwartaalblad van de Stichting Oud-Geervliet.

Die stichting vierde op 25 september jl. op grootse wijze het gouden jubileum met een feestelijke bijeenkomst in de Onze-Lieve-Vrouwe-Kerk in het mooie stadje. Oud-Geervliet schonk de gemeente Nissewaard drie prachtige wapenborden, vervaardigd door de gerenommeerde heraldische schilder Prisca van Dessel uit België. Ze komen te hangen in het oude stadhuis in Geervliet en daar verschijnt ongetwijfeld een artikel over in OudNieuws.

Dat brengt ons op het voornemen om op termijn te komen tot uitwisseling van bepaalde artikelen die eigenlijk van belang zijn voor de inwoners van heel Voorne-Putten. In de vorige Mare schreef Fré Eggens een lezenswaardig artikel over Arnoldus Botbijl en wat schetste onze verbazing toen we in een recente editie van OudNieuws een artikel aantroffen over de Geervlietse familie Botbijl. En zo zijn er wel meer items die elkaar raken.

In de vorige Brielse Mare meldden we ook dat het huidige bestuur de voorkeur geeft aan een mix van historische verhalen en artikelen die met de huidige tijdgeest van doen hebben. Het interview met mevrouw Van Viegen als voorzitter van de stichtingen 'Eersteling der Vrijheid' en 'Brielle 2022' is er een sprekend voorbeeld van. De voorbereidingen voor de herdenking van 450 jaar Inname van Brielle door de watergeuzen zijn immers in volle gang. Velen binnen en buiten Brielle zijn er druk mee bezig en wij als redactie kunnen en willen natuurlijk niet achterblijven.

Ons volgende nummer dat in maart 2022 verschijnt zal geheel in het teken staan van deze belangrijke gebeurtenis die de start bleek van de Nederlandse staat. Ons redactielid Leo Arkenbout heeft al een lijvig artikel gereed dat gewijd is aan Rochus Meeuwiszoon. U moet dus nog wel even geduld hebben.

In deze editie vindt u een boeiend artikel van zijn hand over de Oostvoornse Vaart, een bij velen wat minder bekend fenomeen dat zeker onder de aandacht mag komen. Ook schreef Leo over de vesting. Ons oud-redactielid Fré Eggens leverde spontaan twee artikelen aan: een over de gevelsteen aan de Warmoezenierstraat en een over Karantijn. U zult bij het lezen van dit woord al begrijpen dat het verband houdt met de quarantaine waarmee ook wij als gevolg van de coronapandemie geconfronteerd werden en soms nog worden, zij het op een eigentijdse manier.

Marijke Holtrop van het Historisch Museum Den Briel brengt u traditiegetrouw op de hoogte van de ontwikkelingen in het museum. Die hebben uiteraard te maken met het komend jubileumjaar. In dat kader mag een kleine impressie van de festiviteiten in 1872, 1922 en 1972 natuurlijk evenmin ontbreken. Dat verklaart ook de foto op de cover van Koningin-Moeder Emma en de toen nog maar 12-jarige Prinses Juliana bij de 'blijde incomste' in Brielle op 1 april 1922.

Klaas Schipper

KIJK EENS NAAR BOVEN

Gevelsteen van de gasfabriek

TEKST: FRÉ EGGENS

In onze stad bevindt zich een groot aantal gevelstenen. Over veel van deze gevelstenen is in de loop der jaren gepubliceerd in de Brielse Mare. Bovendien worden de gevelstenen regelmatig afgebeeld in diverse publicaties. Toch zijn er ook gevelstenen die voor menigeen onbekend zijn. Een hiervan is de 'GASFABRIEK', een gevelsteen die is ingemetseld in de zijgevel van het woonhuis Warmoezenierstraat 1.

De gemeente Brielle heeft deze gevelsteen laten ontwerpen en vervaardigen door de Zeeweg Pottenbakkers uit Rocanje. Bij het afronden van de huizenbouw achter het stadskantoor werd de steen in 2001 aangebracht. De gevelsteen brengt de stadsgasfabriek, die van 1909 tot 1957 ongeveer op deze plaats heeft gestaan, tot leven.

Na het sluiten van de particuliere gasfabriek aan de Dijkstraat (1859 - 1909) werd aan het Slagveld een nieuwe gemeentelijke gasfabriek in gebruik genomen. De gasfabriek produceerde uit steenkool gas dat opgeslagen werd in twee karakteristieke gashouders. Doordat de productie van gas uit steenkool te duur werd, ging men in 1958 over op propaan-luchtgas.

Op dezelfde locatie was ook het Gemeentelijk Waterbedrijf gevestigd, beide bedrijven waren geregistreerd als: Gemeente Bedrijven Brielle. Medio 1960 kwam aardgas ter beschikking met als gevolg de totale sluiting van de stadsgasfabriek. De gebouwen en het terrein werden geruime tijd voor andere doeleinden gebruikt, waarna de gebouwen in 1988 werden afgebroken.

In 1993 maakte inspectie duidelijk dat de gronden onder het terrein van de gasfabriek ernstig vervuild waren, waarop een grootscheepse sanering plaatsvond. Na het gereed komen van het nieuwe stadskantoor in 1995 werd het achterliggende terrein geschikt gemaakt voor de huidige woonwijk met

Inspectie maakte duidelijk dat de gronden onder de gasfabriek ernstig vervuild waren

als een van de straten de Warmoezenierstraat.

Warmoezenierstraat, wat is hiervan de achterliggende gedachte? Eigenlijk heel eenvoudig. Op de terreinen achter en in de directe omgeving van de gasfabriek waren de gronden lange tijd in gebruik voor kleinschalige seizoensgebonden tuinbouw. Deze groentekwekers werden oorspronkelijk warmoezeniers genoemd.

links

De gasfabriek in 1911. Deze foto stond model voor de gevelsteen. Foto: Streekarchief Voorne Putten.

rechts

Gevelsteen, Warmoezenierstraat 1, Brielle, foto: auteur.

Brielle bereidt zich voor op

450 jaar

Bevrijding

TEKST: KLAAS SCHIPPER

De vaart zit er, waarschijnlijk te wijten aan de coronapandemie en de daaruit voortvloeiende ernstige beperkingen, momenteel nog niet echt in, maar Brielle bereidt zich al wel op tal van fronten voor op een grootse viering van 450 jaar bevrijding. Bevrijding van de Spanjaarden door de watergeuzen wel te verstaan. Daarmee werd Brielle de eerste vrije stad in de Noordelijke Nederlanden. Een historische gebeurtenis van nationale betekenis. Het bleek, zo weten we, de start te zijn van de vorming van de Nederlandse staat. In deze Mare willen we alvast stilstaan bij de komende gebeurtenissen.

onder

Tijdens de 1 aprilviering van 1972 biedt koningin Juliana een meisje de helpende hand, foto: Streekarchief Voorne-Putten.

In 1872 en 1922 vonden uitgebreide vieringen met koninklijk bezoek plaats, ook in 1972 was dat het geval. Toen kwam wijlen Koningin Juliana naar Brielle. Vele leden van onze vereniging hebben daarvan nog beelden op het netvlies: de ontvangst op de reeds geruime tijd geleden verdwenen Vakschool voor Meisjes aan de Langestraat en het bezoek aan de

Noordpoort waarbij de Majesteit niet schroomde angstige beklimmers de hand te reiken. Koningin Beatrix kwam in 2012, 440 jaar na dato naar Brielle, niet op 1 april doch op 31 maart en wel om het Historisch Museum Den Briel De Tachtigjarige Oorlog na een groot-scheepse renovatie officieel te heropenen. Op dit moment is nog niet zeker of er bij de 450-jarige herdenking ook een lid of leden van het Koninklijk Huis aanwezig zullen zijn, laat oud-burgemeester Betty van Viegen in haar hoedanigheid van voorzitter van de Stichting Eersteling der Vrijheid en de Stichting Brielle 2022 desgevraagd weten. Deze beide stichtingen houden zich actief bezig met de voorbereidingen van de jubileumviering.

Eersteling der Vrijheid

De Stichting Eersteling der Vrijheid (met ANBI-status) waarvan het bestuur wordt gevormd door Betty van Viegen, Pieter van Klaveren en Hans Lap, heeft als doel de specifiek Brielse gebeurtenissen en waarden te beschermen en daarbij als voornaamste taak bijdragen en

fondsen te verwerven om het feest van 2022 te realiseren. Jaarlijks organiseert de stichting op 10 december, de Dag van de Rechten van de Mens, in de Sint-Catharijnekerk de Vrijheidslezing. 'Dat gebeurde in 2020 nog digitaal, maar dit jaar kan het op een normale manier met een groot aantal toehoorders', verzekert mevrouw Van Viegen.

Het is duidelijk dat het bijzondere jaar 2022 wordt aangegrepen om in de historische context ook aandacht te vragen voor universele thema's, die ook nu nog actueel zijn. Het programma 2022 heeft als thema: verbinden in vrijheid voor iedereen. Mevrouw Van Viegen: "We willen een bijdrage leveren aan het vergroten van de leefbaarheid van de samenleving. We stimuleren het samenwerken met respect voor elkaars verschillen". Er wordt ook in deze fase al samengewerkt met bedrijven, particulieren, verenigingen, fondsen, stichtingen en overheden. Alleen op die manier kunnen in 2022 bijzondere activiteiten plaatsvinden.

Brielle 2022

De Stichting Brielle 2022 is speciaal in het leven geroepen om de Briellenaren te enthousiasmeren en te faciliteren om activiteiten en ideeën voor en door de inwoners aan te dragen en uit te voeren. Het bestuur, eveneens onder voorzitterschap van Betty van Viegen, bestaat verder uit Lenneke Mientes, Natascha de Bruijn, Saskia van der Heijden en Charles de Vries. Al vanaf 2019 konden ideeën worden aangedragen. Oorspronkelijk ontstonden spontaan 30 ideeën, er blijven er in werkelijkheid beduidend minder over. Bij de meer definitieve planvorming gooide Covid-19 uiteraard roet in het eten. Afspraak is dat verenigingen voor 50 procent hun aangedragen project zelf realiseren en bekostigen en dat de andere 50 procent door de stichting wordt betaald. "Gezien de moeilijke periode steken toch heel veel mensen de nek uit. Dat is geweldig en de verwachting is dat, nu de beperkingen grotendeels zijn opgeheven, nog veel meer groeperingen en verenigingen plannen zullen aandragen. Er komt nu lucht in het leven, het enthousiasme neemt toe". De verwachtingen van de Stichting

Brielle 2022 zijn hoog gespannen. Feit is wel dat de grote projecten bij de Veiligheidsregio getoetst moeten worden en dat kost natuurlijk tijd. Met nog zo'n vijf maanden te gaan tot 1 april 2022 ontstaan er ook tal van kleinere ideeën. De stichting is momenteel druk bezig om ook de sportverenigingen en de jongeren bij de viering te betrekken. Van de €100.000 die beschikbaar is, is nog flink wat geld over.

Jaaragenda

De jaaragenda 2022 wordt er bij gepakt. De start van de festiviteiten vindt plaats op donderdag 24 maart met een bijeenkomst in de Sint-Catharijnekerk. De organisatie is in handen van de gemeente Brielle en SW 1572, een organisatie van de Nederlandse vestingsteden die samenwerken bij de herdenking van de Opstand en de Tachtigjarige Oorlog. Opmerkelijk is dat er in 2022 in heel wat vestingsteden iets bijzonders te herdenken valt. De 1-aprilmviering zelf strekt zich in het jubileumjaar uit over een drietal dagen. Uiteraard met het spel maar ook met het project De Klok van het Briels Klokkenspelers Gilde. Details volgen nog.

Heel veel wordt verwacht van Perpetuum Mobile met activiteiten op diverse plaatsen binnen Brielle, waarbij tal van groeperingen en verenigingen samenwerken onder de bezielende leiding van Margareth van Rooijen.

boven
Betty van Viegen, voorzitter van beide stichtingen.

onder
Margareth van Rooijen (2^e van links) verkocht tassen met Brielse producten om Perpetuum Mobile te bekostigen.

‘Ik hoop dat veel Briellenaren de komende tijd de portemonnee nog zullen trekken om een deel van de maquette te bekostigen’

Een gepland grootschalig muziekfestival op het Maarland begin juli gaat in de voorgestelde vorm niet door, maar er wordt gewerkt aan een alternatief. Dat de Nationale Bedevaart op zaterdag 9 juli in de Bedevaatskerk dit jaar wel een heel bijzonder karakter krijgt, is evident. Aan de verovering van Brielle door de watergeuzen zat immers ook een niet te vergeten schaduwzijde.

De Nederlandse Vestingstedendagen op 10 en 11 september zullen in 2022 vanzelfsprekend in Brielle worden gehouden, in diezelfde maand staat ook *Brielle eet buiten* op het programma.

Veel verwacht wordt ook van het muziekproject Brielle bevrijdt op zaterdag 29 oktober. De slotmanifestatie van het jubileumjaar vindt plaats op zaterdag 10 december.

Maquette

Dat de 5 bij 4 meter grote maquette van de Brielse binnenstad op een schaal van 1:250 er komt, staat vast. Met de vervaardiging ervan is reeds begonnen bij Miniworld in Rotterdam. Gehoopt wordt dat veel Briellenaren de komende tijd nog de portemonnee zullen trekken om een deel van de maquette te bekostigen. “Men kan desgewenst ook zijn eigen huis laten bouwen”, aldus mevrouw Van Viegen, “we zitten in dit kader ook nog te wachten op verhalen van Briellenaren”. Waar de maquette definitief komt te staan, is nog niet bekend, maar zeker niet op het eerste balkon van de toren van de Sint-Catharijnekerk waaraan aanvankelijk werd gedacht.

Kleinere projecten

Aan kleinere projecten wordt eveneens hard gewerkt. In dat verband worden de Folkclub Brielle, de Film- en Fotoclub Phoenix, een vrijheidswandeling, het in november 2022 uit te voeren bevrijdingslied van Peter Kroone, verrassende activiteiten onder de paraplu van Brielle Blues en een drietal concerten van The Land of Song binnen het muziekproject Réalta genoemd. Daarbij gaat het om muziek met beeld en verhalen, uitgevoerd door Brielse muzikanten, verhalenvertellers, beeldmakers en gastmuzikanten. Zo is al bekend dat Land of Song op 14 mei in de raadzaal van het oude stadhuis, op 3 september in de parochiekerk aan de Nobelstraat en op 15 oktober in de Sint-Catharijnekerk optreedt.

Op de vraag aan de voorzitter van beide stichtingen of de Historische Vereniging De Brielse Maasmond ook nog een bijdrage zou kunnen leveren naast een extra bijzondere maarteditie van de Brielse Mare – Leo Arkenbout heeft daar al een groot artikel over Rochus Meeuwiszoom voor geschreven – antwoordt ze: “Het zou prachtig zijn als juist deze vereniging zorg kan dragen voor een blijvend aandenken aan deze 450-jarige viering.” En dat laat de vereniging natuurlijk niet op zich zitten!

links
The Land of Song in de Noordpoort.

JUBILEUMFEESTEN

TEKST: KLAAS SCHIPPER

Voor wie zich in de aanloop naar de jubileumfestiviteiten in 2022 nog eens extra wil verdiepen in de herdenkingen in 1872, 1922 en 1972 volgt hier een aantal tips. En wie mocht denken dat toentertijd de plannen moeiteloos tot uitvoering kwamen, heeft het bij het verkeerde eind. Tijdens een bezoek aan het vroegere Waaggebouw in het Historisch Museum Den Briel kan de zwart omlijste oproep tot feest vieren niemand ontgaan, evenmin als het schaalmodel van De Nimf – tegenwoordig geschreven als De Nymph – van de Haagse kunstenaar J.Ph. Koelman. Een omstreden bronzen standbeeld dat aanvankelijk dreigde tot scheuring binnen de achttien koppen tellende Hoofddirectie onder voorzitterschap van burgemeester G.F. Lette. Maar na veel perikelen en gekissebis ging deze commissie toch met algemene stemmen akkoord en kon Koning Willem III op 1 april de eerste steen leggen voor de plaque en het beeld daarna op 11 september 1873 onthullen. De parallel met nu: het geplande en omstreden houten staketsel bij de Noordpoort (Bastion IX) zal er ook niet op 1 april 2022 staan. In nummer 1 van jaargang 1 van de Brielse Mare (april 1991) schreef drs. Corien Glaudemans een interessant artikel ‘De viering van 1 april 1872’. Daarin komt ook het niet alledaagse begrip Ultramontanen voor: een 19-eeuwse radicale stroming binnen de katholieke kerk die zich fel verzette tegen de feestviering op 1 april 1872. Voor degenen die deze editie van de Mare niet (meer) in hun bezit hebben, in het Streekarchief kunnen ze u zeker van dienst zijn.

Andere paraferalia als herdenkingspenningen en -broches en jubileumpijpen met verborgen voorstellingen geven in het museum een goed beeld van de wijze waarop vroegere jubileumvieringen in beeld werden gebracht.

Over 1922 is er meer materiaal: een nu bijna lachwekkend filmpje over het koninklijk bezoek van de voltallige koninklijke

familie: Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik, Koningin-Moeder Emma en Prinses Juliana. Het toont onder andere beelden van de aankomst per schip, de onthulling van het wel heel eenvoudige 1-aprilmonument geplaatst door het departement van Oorlog, de herdenkingsplechtigheid in de Sint-Catharijnekerk met naar schatting 3000 personen en de toespraak van Koningin Wilhelmina op de Markt terwijl borden met ‘Stilte’ in de lucht werden gehesen en de vorstin de alom bekende woorden sprak: ‘Ik ben er zeer grootsch op Nederlander te zijn’. Nauwelijks denkbaar meer, nu honderd jaar later. De bekende stadsarchivaris Johan Been schreef een uitgebreid verslag over het koninklijk bezoek op 1 april 1922, van de hand van streekarchivaris Aart van der Houwen verscheen op 1 april 1997 een interessante bewerking van dit verslag van Been. Uiteraard ook nog te vinden in het Streekarchief.

Het bezoek van Koningin Juliana op 1 april 1972 herinneren veel oudere Briellenaren zich nog heel goed. Een feestelijke dag met veel Briellenaren in historisch kostuum, weinig perikelen in de aanloopfase en bovenal een glorieuze dag waarbij de bevolking centraal stond. Ook dit bezoek werd grondig voorbereid, in de jaren voorafgaand aan deze jubileumviering werd heel hard gewerkt om zoveel mogelijk mensen ‘in het pak’ te hijsen en gelet op de historische foto- en filmbeelden lukte dat aardig. En nu op naar 1 april 2022...

De Koninklijke familie, 1 april 1922, foto: Streekarchief Voorne-Putten.

1872

1922

1972

Denkend aan de problemen rondom de vorig en dit jaar in ons land genomen soms strenge quarantainemaatregelen inzake de bestrijding van Covid 19 zwerven mijn gedachten weer uit over de ontelbare malen dat bij het binnenlopen van een schip in de haven de Q-vlag in top werd gehesen.

TEKST: FRÉ EGGENS

Deze Q-vlag, een effen gele rechthoekige vlag, wordt gehesen samen met de landen-vlag. De gele vlag is in het alfabet de Q-vlag waarbij de Q staat voor 'quarantaine'. Dit betekent: Mijn schip is gezond, ik verlang practica, een vergunning tot medisch vrij verkeer met de wal. Om deze vergunning te verlenen, komen medische autoriteiten aan boord om te controleren of iemand van de bemanning mogelijk geïnfecteerd is met een virus dat een infectieziekte zou kunnen verspreiden. Indien geen problemen worden geconstateerd, wordt het schip practicum verleend, wordt de Q-vlag gestreken en mag het schip naar binnen varen. In vele landen wordt deze procedure nog altijd uitgevoerd. Alleen daar waar de elektronica voldoende is ontwikkeld, zoals in de meeste Europese landen, wordt de Q-vlag niet meer gehesen.

of hij had zich rijkelijk besprenkeld met een onwelriekende vloeistof. Daarmee dacht hij zich een eventuele besmetting van het lijf te kunnen houden. Chirurgijn was in feite een gevaarlijk beroep, enerzijds lag besmetting op de loer en anderzijds waren de te onderzoeken bemanningen niet altijd even vriendelijk en koos hij ervoor zich te laten begeleiden door een commandeur met dertien gewapende mannen. Bij een vastgestelde besmettingsziekte bleef het schip veertig dagen voor anker liggen ter Tiengemeten. Dat waren pas tijden!

Na 1805 tot 1872

In 1805 werd aan de oostkant van het eiland Tiengemeten een quarantainestation ingericht. Een logische plek: een eiland middenin het Haringvliet, redelijk afgezonderd van de drukke bewoonde wereld. De quarantaine-inrichting bestond uit diverse stenen barakken, pakhuizen, een hospitaal, een pesthuis en een pestoven. Schepelingen met een besmettelijke ziekte werden in de quarantaine-inrichting opgenomen. Het quarantainestation kreeg de toepasselijke naam 'Karrantijn'. Op het eiland verbleven vanzelfsprekend de verzorgenden, een arts en afhankelijk van de situatie enige vorm van bewaking.

Het voorkomen van kwalijke ziekten in vroeger tijden

De bemanningen van schepen die vanuit tropische havens met als bestemming Nederlandse havens hadden, werden nauwgezet gecontroleerd op mogelijke besmetting. Een besmetting lag gauw op de loer na een bezoek aan tropische havens. De hygiëne aan boord was ook vaak ver te zoeken. Ratten en ander ongedierte waren doorgaans verspreid over het gehele schip. Indien nodig werd het schip geheel ontsmet en de bemanning tijdelijk opgevangen in quarantainebarakken terwijl het schip geruime tijd ten anker bleef.

Schepen met bestemming Rotterdam of Dordrecht voor 1805

Voor 1805 werden de schepen onderzocht op de rede van Hellevoetsluis. Het te onderzoeken schip ging ten anker en een chirurgijn kwam aan boord. Hij was gehuld in een in azijn gedompeld gewaad

links

Barakken Poortershaven
1911 Historisch Hoek van Holland.

boven

Quarantaine vlag in top met landenvlag Australië.

onder

Quarantaine inrichting
Tiengemeten,
foto: Corrie de Winter-Baris.

Na opening van de Nieuwe Waterweg in 1872

De wet op besmettelijke ziekten werd in 1872 van kracht. Deze wet hield in dat op gezag van de burgemeester mensen met, door de wet bepaalde besmettelijke ziekten, geïsoleerd konden worden en dat door hem de ontsmetting van gebouwen en goederen verplicht kon worden gesteld. Tengevolge van deze wet werden in Hoek van Holland barakken ingericht voor het verzorgen van besmette zeelieden. Het schip waarop de besmette bemanningen voeren, ging tijdelijk ten anker bij de quarantaineboei ter hoogte van Hoek van Holland, waar ook het marineschip 'Zr. Ms. ss Alkmaar' als quarantaineschip ten anker lag. De barakken bij

boven
Rotterdam Heijplaat, zeelieden in quarantaine. Nationaal Archief, collectie Spaar-nestad.

onder
Heijplaat, dronefoto AD 2020.

Hoek van Holland lagen echter te dicht bij woningen en waren kwalitatief ongeschikt voor het doel van bestrijding en ontsmetting. In 1902 werden er nieuwe gebouwen neergezet vlak bij Poortershaven, een kleine ertshaven ten westen van Maassluis. Een nadeel in de uitvoering van het toezicht en controle op besmettelijke ziekten aan boord van schepen was de tijdsduur. Als een schip met de quarantainevlag de Nieuwe Waterweg opvoer, werd dit telefonisch doorgegeven aan de quarantainearts in Maassluis. De arts moest dan het schip tegemoet varen. Hij ging bij het langzaam varende schip aan boord en hield zijn onderzoek tussen Hoek van Holland en Maassluis. Hij verliet het schip weer als het ter hoogte van Maassluis was gekomen. Werden het schip en de bemanning in goede staat bevonden, dan werd de Q-vlag gestreken en mocht het schip verder varen. Maar vond hij iets verdachts, dan moest het schip draaien en terugvaren naar het Rijksquarantainestation 'Poortershaven'. Bij dit station moest het vervolgens afmeren. De zieken en mogelijk besmette opvarenden werden geïsoleerd en het schip ontsmet. Het terugvaren, hetgeen keren op Het Scheur inhield, was een wat ongelukkige en moeizame manoeuvre. Daarom besloot men een nieuwe quarantaine-inrichting op te zetten dicht bij Rotterdam.

Quarantaine Inrichting Beneden Heijplaat

Als nieuw quarantaineterrein werd gekozen voor een braakliggend stuk grond ten westen van het dorp Heijplaat. Ideaal geïsoleerd liggend door havens en de Maas. De quarantaine-inrichting werd als werkverschaffingsproject uitgevoerd tijdens de crisisjaren 1928 – 1934. De gebouwen werden door stadsarchitect Van der Steur ontworpen in de stijl van de Amsterdamse school. In 1934 werd de inrichting opgeleverd. Echter in de praktijk bleek de functie van het quarantainecomplex door de geschiedenis te zijn ingehaald en werd het als quarantaine-inrichting voor de scheepvaart nooit gebruikt. In 1928 werd penicilline, een antibacteriële stof, ontdekt door de Schotse arts-bacterioloog Alexander Fleming. In de loop der tijden werd penicilline het eerste algemeen bruikbare antibioticum tegen bacteriën

bij infectieziekten en was quarantaine overbodig geworden. De gebouwen zijn na 1934 tot 2020 voor allerlei doeleinden gebruikt: van kraakpanden, bewoning kunstenaars, vluchtelingenkamp tot dependance van het psychiatrisch ziekenhuis Delta. Min of meer verscholen had het terrein een prachtig strand aan de Maas. Momenteel worden het Rijksmonument en het zes hectare grote terrein heringericht en waar mogelijk in oude luister hersteld.

Amsterdam

Evenals bij Rotterdam moesten de schepen met bestemming Zaandam en Amsterdam ook daar worden gecontroleerd op mogelijke tropische ziekten. In 1806 werd op initiatief van Lodewijk Napoleon op het eiland Wieringen een quarantaine-instelling opgezet. Na controle, eventueel ontsmetting en eventuele verpleging in de quarantaine-instelling voeren de schepen via het Noordhollandsch Kanaal of in mindere mate via de Zuyderzee naar Amsterdam. De quarantaine-instelling werd opgeheven in 1876. In Amsterdam Oost was ook een quarantaine-inrichting genaamd 'Zeeburg' die niet alleen gebruikt werd voor besmettelijke ziekten, maar ook als noodziekenhuis.

Na het openen van het Noordzeekanaal in 1876 werd in de duinen van IJmuiden een stenen ziekenbarak ingericht. Schepen met de Q-vlag moesten ten anker op de rede om door een arts te worden nagezien op mogelijke besmettingen. Besmette schepelingen werden verzorgd in de ziekenbarak. De schepen bleven op de rede ten anker onder toezicht van marineschepen. Evenals in Rotterdam werden na ontdekking van penicilline de quarantaineverplichtingen opgeheven. Deze duik in de geschiedenis geeft wel aan dat quarantaineverplichtingen van alle tijden kunnen zijn.

bronnen

Stadsarchief Rotterdam
Stadsarchief Amsterdam
Oneindig Noord Holland
Streekarchief Voorne-Putten
Arts en Samenleving 1954, auteur Dr. D.J. Hulshoff
Museum Hoeksche Waard
Historische schetsen Maassluis
Historisch Hoek van Holland
Gemeente Velzen, Noord-Hollands Archief
Stichting Maritiem-Historische Databank
www.ewmagazine.nl
www.bitsnbytes.nl
www.natuurmonumenten.nl

De Historische Vereniging De Brielse Maasmond is op zoek naar enthousiaste mensen.

De Historische Vereniging wil de geschiedenis van Brielle levend houden. De naam 'De Brielse Maasmond' geeft onze onlosmakelijke verbinding aan met Voorne-Putten (en de Zuid-Hollandse eilanden). De vele verhalen moeten gezocht en verteld blijven en, met liefde, kritisch beschouwd.

Wij zoeken **bestuursleden**, die deze ambitie willen helpen waarmaken.

Hebt u **schrijverskwaliteiten** of wilt u die ontwikkelen? Meldt u dan aan als **bestuurslid**. In deze functie zult u zich richten op de **externe communicatie (PR)** van de vereniging én in verbinding staan met de redactie van ons lijfblad, de 'Brielse Mare'.

U bent bij ons ook **welkom** als u een warme belangstelling hebt voor de historie van Brielle en omgeving en daarmee praktisch bezig wilt zijn.

Doe mee! De weg van toen naar nu heeft bewezen dat **BRIELLE LEEFT, leef mee!**

Bel (0643011455) of **e-mail** (daverbeek@planet.nl) de voorzitter of **kom langs** (Hoogaars 15, Brielle) voor een gesprek.

Geen wachttijd, u kunt direct beginnen!

Van de Vereniging

Zij heeft lang geduurd, de ‘stille’ periode waar Covid 19 ons ‘in beperking’ hield. De verarming van het dagelijks leven begon steeds meer te knellen. Toch hebben we op zowel zakelijk als cultureel gebied ook veel creativiteit gezien. Mooi voorbeeld is onze boekverkoper Hoofdstuk Een, die na ‘sluiting’ op een sympathieke manier voor ons beschikbaar bleef; overigens net als vele andere zaken.

De maatregelen om het dagelijks leven weer wat verder los te weken brachten van lieverlee meer vertrouwen in een goede afloop. Historici werden geprikkeld om in verslagen van eerdere pandemieën te duiken. Naast de nieuwsgierigheid naar voorkomen en verloop van dergelijke ziekten, zochten sommigen de aanslagen op onze vrijheid in duistere krachten van de overheid. En nu zien we de overgang. In historische termen aan te duiden als rommelig maar geleidelijk naar ‘gewoon maar net ietsjes anders’ gaande.

Wij zijn inmiddels blij dat we vanaf 25 september weer gewoon bijeenkomsten kunnen houden. Onze eindejaarsbijeenkomst is inmiddels gepland op donderdag 4 november 2021. Dan zal tevens de uitgave van de Mare Special worden gepresenteerd.

De vereniging heeft inmiddels stilletjes doorgedraaid. De penningmeester heeft gezorgd dat de levensader van de vereniging, de leden, werden opgeroepen hun stoffelijke bijdragen weer te leveren. De reactie en de daarmee gepaard gaande afname van het ledental heeft ons gezien de coronacrisis niet verbaasd. Wij hopen dat we bij de ‘activering’ in het nieuwe verenigingsjaar weer op onze leden kunnen rekenen en nieuwe leden kunnen groeten bij dan te organiseren activiteiten.

Nog dit jaar zullen wij, naast deze mooie en interessante uitgave van de Brielse Mare, de beloofde Mare Special uitgeven. De eerste uitgave van de Mare nieuwe stijl begin dit jaar is met enthousiasme ontvangen. Productie, uitgave en verspreiding zijn succesvol uitgevoerd.

Het concept van de ‘Special’ is inmiddels gereed. De door W. Visser geproduceerde inhoud geeft een mooi overzicht van de ontwikkelingen in de samenleving op Voorne en Putten rond de gebeurtenissen op 1 april 1572. Vanuit het perspectief op het oude Voorne is het verhaal des te meer interessant vanwege de aanstaande gemeentelijke fusie op Voorne en de toetreding van Voorne-Putten en de Hoeksche Waard tot de (verbrede) Erfgoedlijn Goeree-Overflakkee, rond het Haringvliet.

Voor het jubileumjaar 2022 zal ook de HVBM haar bijdrage leveren. Het belooft een jaar vol mooie activiteiten te worden, georganiseerd door de gemeente en diverse verenigingen. Die zullen in maart van start gaan en worden afgesloten op 10 december. Wij kijken met spanning uit naar het programma. Een aantal met de gebeurtenissen in 1572 verbonden Nederlandse gemeenten zullen betrokken zijn bij de viering. En deze keer wordt het 1-aprilspel wél uitgevoerd.

In de reeks Admirals in Oorlog heeft het museum dit jaar een mooie tentoonstelling georganiseerd over Cornelis Tromp en Philips van Almonde. Voor deze tentoonstelling is samengewerkt met de Sint-Catharijnekkerk. Het grafmonument van Van Almonde in de Sint-Catharijnekkerk maakte deel uit van de tentoonstelling. Het museum heeft via de 1 aprilvereniging, van de gemeente Oosterland op Wieringen het zwaard van Bloys van

Treslong in tijdelijke bruikleen gekregen. Dit zal in de maand maart 2022 in het museum worden tentoongesteld.

Ons voormalig bestuurslid Els Laroy-Meeuse heeft bij haar vertrek uit Brielle op 23 augustus 2021 van burgemeester Rensen de stadspenning van de gemeente ontvangen. Zij was als vrijwilliger meer dan 25 jaar rondleider bij het museum.

Ten slotte wil ik nog graag vermelden dat ons publicitair actieve lid Nol Freijssen op 24 augustus 2021 is overleden. Een 'In Memoriam' vindt u hieronder.

Dick Verbeek, voorzitter

IN MEMORIAM

NOL FREIJSEN

25 APRIL 1934 – 24 AUGUSTUS 2021

OP DINSDAG 24 AUGUSTUS KWAM ER EEN EINDE AAN HET LEVEN VAN DE HEER NOL FREIJSEN. OP DE ROUWKAART WERD VEEL AANDACHT BESTEED AAN DE DIEPE BEWONDERING EN LIEFDE DIE NOL HAD VOOR DE NATUUR.

WIJ, DE LEZERS VAN DE BRIELSE MARE, ZULLEN HEM ONS HERINNEREN ALS AMATEUR-HISTORICUS. IN 2017 VERSCHIEEN VAN HEM DE STUDIE 'VAN PIETERSDIJK TOT WOLVENPOLDER'. HET WAS EEN GESCHIEDENIS VAN HET MIDDELEEUWSE POLDERLANDSCHAP VAN VOORNE-PUTTEN. TEVENS WAS DEZE PUBLICATIE DE EERSTE VAN EEN REEKS SPECIALE UITGAVEN VAN DE BRIELSE MARE.

EERDER AL HAD HIJ ARTIKELN GESCHREVEN OVER DE VUURTORENS DIE LANG GELEDEN DE SCHEPEN VAN EN NAAR DE BRIELSE HAVENS LEIDDEN.

HIJ WAS EERTIJD EN EVENALS ZIJN VROUW MIES, DIE VORIG JAAR OVERLEED, ACTIEF IN DE BRIELSE GEMEENTEPOLITIEK.

NOL WAS EEN BIJZONDER AIMABELE MAN. ZIJN DOOFHEID MOET HEM VERSCHRIKKELIJK HEBBEN GEHINDERD, WANT HIJ VOERDE GRAAG INTERESSANTE GESPREKKEN. TOT OP HET ALLERLAATST LIET HIJ ZICH INFORMEREN OF GAF HIJ ZIJN MENING OVER EEN WAAIER VAN ONDERWERPEN.

MAAR OOK VROEG HIJ ALTIJD NAAR DE PERSOONLIJKE OMSTANDIGHEDEN VAN ZIJN GESPREKSPARTNERS EN LEEFDE HIJ MEE ALS ER IETS BIJZONDERS WAS.

HET VERLIES VAN ZIJN VROUW VIEL HEM ZWAAR, OOK LEED HIJ STERK ONDER ZIJN STEEDS SLECHTER WORDENDE GEZONDHEID. RATIONEEL EN CONSEQUENT ALS HIJ WAS, KOOS HIJ VOOR EEN WAARDIG EINDE.

De Oostvoornse Vaart

mythe of historie?

Is het waar dat de brede sloot die langs de binnenkant loopt van de Bollaarsdijk en de Heindijk – in de 18^e eeuw Oostvoornse Vaart genoemd – gedurende de middeleeuwen een transportroute was voor mensen en goederen tussen de Maarlandse haven en de burcht in Oostvoorne?

Of was de Oostvoornse Vaart slechts een watering die een functie had voor de afvoer van overtollig polderwater, waarbij het woord “vaart” niet te strikt moet worden geïnterpreteerd?

Hebben het woord “vaart” en de aanwezigheid van de burchtruïne, met de vage herinneringen aan de adellijke bewoners in vroegere tijden, voeding gegeven aan een overlevering die zonder een kern van waarheid is?

Dit artikel gaat de hierboven gestelde vragen na en probeert antwoorden te geven met hulp van oude kaarten, geschriften en documenten.

TEKST: LEO ARKENBOUT

Afb. 1 De sloot of watering, die in dit artikel Oostvoornse Vaart heet. De foto is genomen vanaf het punt waar het water onder de Hoonardweg doorgaat. Wij kijken in noordelijke richting. Links zien we de Heindijk en op de horizon ligt de Bollaarshoeve, foto: auteur.

1 Het Caartboek van Voorne ¹⁾

Op de kaart van afbeelding 2 zien we linksonder een stukje van de Brielse vesting. De Bollaarsdijk loopt in de richting van de duinenrij van de Maasmond. Daar sluit hij aan op de Heindijk die naar Oostvoorne voert. Zowel langs de Bollaarsdijk als langs de Heindijk zien we de woorden “Den Oost Voornse Vaart”.

In de buurt van Oostvoorne stuit de Oostvoornse Vaart op de dijk (?) van de polder Gouthoek, die dan (± 1700) al niet meer als zodanig bestaat. De burcht ligt nog enkele honderden meters verderop.

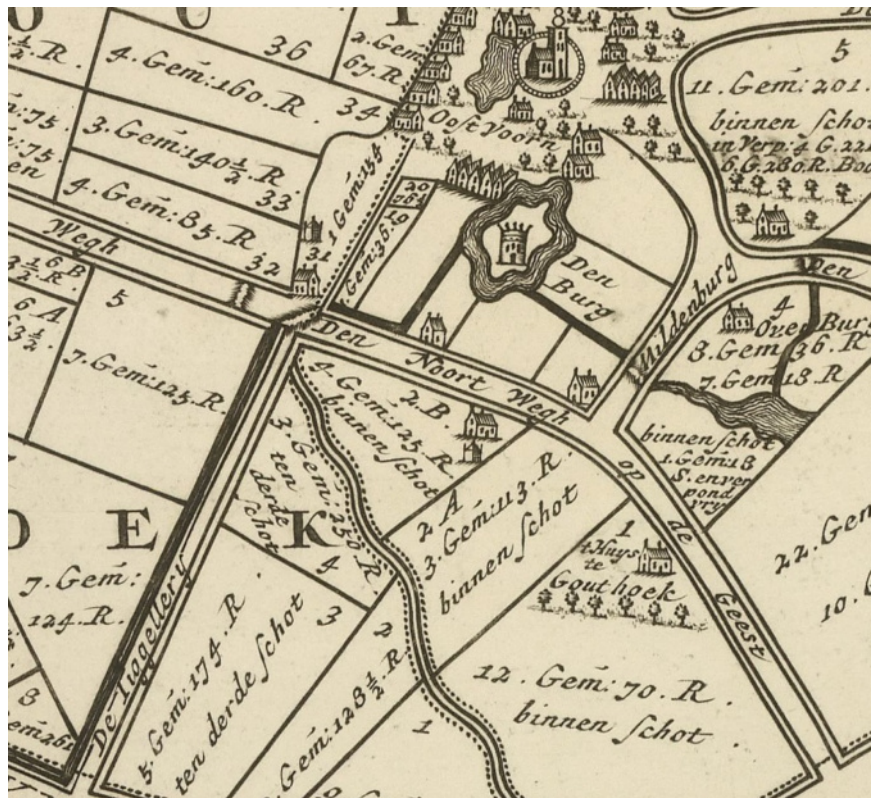
Het traject tot de burcht, dat nog afgelegd moet worden, loopt langs de Tichelarijweg (op de kaart van afb. 3 “De Tiggellery” geheten). Dan kruist het water ook nog de Noordweg (Den Noort Wegh) en vindt een vervolg in een kanaaltje dat naar de slotgracht loopt. We zijn op het laatste stuk dus twee hindernissen tegengekomen: de dijk van de polder Gouthoek en de Noordweg. We komen hier later op terug.

De getoonde kaartfragmenten komen uit het *Caartboek van Voorne*, een serie van 31 polderkaarten en vier zogenaamde “generale caarten”, vervaardigd tussen 1695 en 1701. Op twee kaarten uit deze verzameling komt de aanduiding “Den Oost Voornse Vaart” voor:

(1) *Generale Caarte vanden lande van Voorne aande oost zyde van Flacquee* (1701) en

(2) *Caarte vande polder van Oost Voorne* (1695).

Op slechts nog één kaart komt de naam ook voor. Dat is de kaart “*De Maas Gronden of Mond van de Maas*” uit de periode 1725-1750 van Reinier en Josua Ottens ²⁾. Misschien hebben zij sterk geleund op de twee kaarten uit het *Caartboek van Voorne*. Verder komen de naam niet tegen.

2 De overlevering

Hoe kwam cartograaf Heyman van Dyck ³⁾ erbij om de watergang waarover we het hebben de naam *Oostvoornse Vaart* te geven? Iemand zal hem verteld hebben en dat de betreffende watergang zo heette. Iemand die op de hoogte was van een overlevering, die we tegenkomen in het onvolprezen boek van Van Alkemade (1654-1737), *Beschryving van de Stad Briele en den Lande van Voorn*,

boven

Afb. 2 Detail van de Generale Caarte vanden lande van Voorne aande oost zyde van Flacquee (1701). Let op: het noorden ligt op deze kaart beneden.

onder

Afb. 3 Detail van de Caarte vande polder van Oost Voorne (1695) Noorden ligt beneden.

uit 1729⁴⁾. Uit de bewoordingen kunnen we afleiden dat Van Alkemade zich ter plaatse op de hoogte heeft laten stellen van de toestand rondom de burcht van de Heren en Vrouwen van Voorne te Oostvoorne. Hij schrijft: *“Van het Hof is niets meer te zien, als de grond: Maar dat het Hof by, en beneden den Burg gestaan hebbe, is af te nemen (...) uit zekere watering, welke, nog van den Burg af na de Stad Briel, tot aan de Vest, loopende, **my verdoend is**; en welke heden den naam draagd van de Oostvoornse Vaart, en Hofwatering, en eertyds breeder, en de Vaart schynt geweest te hebben van de Stad Briel naar den Burg, en het Hof (...).”*

Van Alkemade heeft dus een watering gezien die begon vanaf de slotgracht rond de burcht. Er is hem toen verteld dat die watering “Oostvoornse Vaart” heet en ook wel “Hofwatering” genoemd wordt. Ook werd hem medegedeeld dat die watering vroeger breder was en een verbinding vormde met de stad Den Briel. Dit laatste is kennelijk niet helemaal zeker, want hij schrijft *“schynt geweest te hebben”*. Anders gezegd bestond er ± 1728 een overlevering die verhaalde van een waterweg die de Brielse vest verbond met de burcht van Oostvoorne. Dat was het geval ten tijde dat de Heren en

Vrouwen van Voorne nog resideerden op de Hof, die bij de burcht hoorde. Er werd kennelijk getwijfeld aan het waarheidsgehalte van de overlevering. Het is nu zaak om te bewijzen of die overlevering waar is of niet.

3 Zoektocht naar bewijzen

3.1 A.A. Arkenbout (1915-2007)

Amateur-historicus A.A. Arkenbout die heel veel onderzoek heeft verricht naar het verleden van de Voornse regio heeft ook iets opgeschreven over de Oostvoornse Vaart.

In het boekje *De burcht te Oostvoorne*, dat hij samen met Rockanjenaar H. van der Graaf heeft geschreven staat een interessante vermelding.⁵⁾

“Aelbrecht de camerling brengt het beddegoed van de vrouwe van Oostervant van Oostvoorne naar Brielle en vandaar naar Den Haag. Alle vervoer van bouwmaterialen en levensmiddelen gaat in deze jaren (1388/89) per schip binnendijks van Brielle naar Oostvoorne tot in de slotgracht.

Na aankomst te Brielle, buiten de stad bij het Maarlandse poortgebouw, wordt het goed over de dijk gedragen en in een schuit geladen om het naar Oostvoorne te brengen. Men heeft daarvoor in Dordrecht een schip gekocht, een cul genaamd, voor 10 lb 13 sc 4d, terwijl men er ook een zwaanshals voor gebruikt. De schepen worden door paarden of met mankracht met een lijn getrokken.”

Dit is niet mis te verstaan. Gedetailleerde informatie, die zeer betrouwbaar oogt door de bijzonderheden over de prijs van de schuit en het type van de schuit(en).

Wat opvalt is dat de heer Arkenbout niet vermeldt waar hij deze informatie gevonden heeft of waarop hij zich baseert. En dat is vreemd, want deze onderzoeker is bijna kampioen in het voetnoten plaatsen. Wie ooit zijn magistrale reconstructie heeft gelezen van het *Hof van Voorne te Brielle* zal beamen dat Arkenbout werkelijk elke bewering die hij

onder
Afb. 4 “Tot in de slotgracht”, vertelt Arkenbout in het afgedrukte citaat. We zullen verderop bespreken of dit überhaupt mogelijk was. Links zien we de burchtheuvel, in het midden de slotgracht, foto: auteur.

doet met een verwijzing naar een archiefstuk onderbouwt en meestal ook nog de originele tekst van de bron weergeeft.⁶⁾ Maar, hier dus niet. Arkenbout zal twintig jaren later dezelfde zinnen nog eens gebruiken in een boek over Frank van Borselen. Ook dan ontbreekt de onderbouwing.⁷⁾ Wat ook niet duidelijk is, is het “Maarlandse poortgebouw”. Bedoelt hij de Langepoort of de Noordpoort of nog een andere? En die dijk? Is dat de Bollaarsdijk?

Nu moeten we toch verder op zoek naar een hard bewijs. Een bezoek aan ons eigen Streekarchief Voorne-Putten kan ons misschien helpen.

3.2 Jan Kluit (1722-1811)

De in Brielle geboren en getogen belastinggaarder Jan Kluit was nog maar zeven jaren oud toen het dikke boek van Van Alkemade uitkwam. Het moet hem enorm hebben geïntrigeerd, want hij heeft een groot deel van zijn leven gewijd aan het schrijven van een uitgebreid commentaar op de *Beschryving van de Stad Briele* Dat commentaar heeft echter nooit de drukpers gehaald; vandaar dat het is gebleven bij vier met de hand geschreven delen. En die zijn alleen te raadplegen in het *Streekarchief*.

Het boek waarin Jan Kluit het heeft over de zaken die we hierboven bespraken, draagt de gewichtige titel *De landen van Oost, West en Zuid-Voorn met den lande van Putten beschouwt in haar opkomst, aanwas, tegenwoordige staat en regeering. Dienende tot een supplement op commentaar Van Alkemade's Beschrijving der Stad Briele en den Lande van Voorn*.

Zo, dat is een hele mond vol. Kluit voltooide het boek in 1770. Gelukkig voor uw onderzoeker is van dit boek een transcriptie gemaakt en wel door A.L. Jonker in 2007.⁸⁾ Kluit schrijft:

“(...) Dog dit water moet niet verward worden met een ander dat wel éér en nog de Oostvoornsche Vaart of de Hofwatering hiet. Deze Watering was

eertijds veel wijder en breeder als tans, 't welk men aan de voet van de Heindijk nog te ontdekken kan en liep van den Burg of het Hof van de Heeren van Voorne af tot aan den Briel toe.”

We “beluisteren” deels de woorden van Van Alkemade; logisch het is een commentaar op de *Beschryving van de Stad* Evenals zijn grote voorbeeld is Kluit ter plekke wezen kijken en hij leest van de voet van de Heindijk af dat de Vaart breder moet zijn geweest. Dan plaatst hij een voetnoot die fundamenteel zal blijken te zijn voor dit artikel.

“Ofschoon de distantie van Oostvoorne naar deze stadt nauwlijks een uur gaans is, schijnt men egter in de tijden dat de Heeren off Vrouwen van Voorne, op het Hoff te Oostvoorn hun verblijf hadden nog wel eens gebruik gemaakt te hebben van die reis met schuiten te doen. Mogelijk wel door de onbruikbaarheid der wegen, die met een natte Herfst zeer dikwils door het hoge water niet gangbaar zijn.”

boven
Afb. 5 Anoniem, portret van Jan Kluit,
collectie: Historisch Museum Den Briel.

Vanwege het grote belang van deze voetnoot volgt hier een bespreking ervan. In de hoofdtekst van Kluit (“*Dog dit water moet niet*”) staat de naam van het water (Oostvoornsche Vaart of Hofwatering) vermeld en de **observatie** van Kluit dat dit water breder moet zijn geweest. In de voetnoot heeft hij het over de **overlevering**, die ook al bij Van Alkemade bekend was. Wederom volgt het woord “*schijnt*”. Kluit maakt de overlevering aannemelijk door te wijzen op de slechte toestand der landwegen in de herfst. Maar nu komt het

“Althans vind ik in de thesauriersrekening dezer stad, lopende van Bamis 1433 tot Bamis 1434, folio 12 een post in Uijtgeeft gebragt.”

Jan Kluit heeft in de financiële administratie van Den Briel een declaratie gevonden die betrekking heeft op een vaartocht naar Oostvoorne.

“Geghif van schuited huur 't gerecht te hooren tot Oostvoorn van een reizze om te spreken met onze genadige vrouw van de pajementen VIII Coest CV.” [Uitgave voor het huren van een schuit om een uitspraak te vernemen van het gerecht in Oostvoorne, voor een reis om te spreken met onze genadige Vrouwe (=Jacoba van Beieren, als Vrouwe van Voorne, L.A.) over de betalingen(volgt een nummering, L.A.)]

boven
afb. 6 Jacoba van Beieren.

Het lijkt er sterk op dat twee maal dezelfde mededeling wordt gedaan, maar dan in andere woorden. Kennelijk een hoge ambtenaar die financiële zaken moet bespreken met Jacoba van Beieren, die net in dat ene jaar (okt. 1433/okt. 1434) Vrouwe van Voorne is geweest.

Hier hebben we een onomstotelijk historisch bewijs voor het waarheidsgehalte van de overlevering: **de Oostvoornse Vaart wérd in de middeleeuwen gebruikt als waterweg tussen Den Briel en de burcht te Oostvoorne.**

We gaan toch niet speculeren over een vaartocht buitenom, door de Maasmonding naar zee en een landing op het strand van Oostvoorne?

Ook hierbij valt op dat Kluit twijfels heeft. Waarom heeft die persoon de tocht naar de burcht niet per paard afgelegd?

Dat zou veel logischer zijn. Nou ja, misschien door de slechte wegen.

Eigenlijk zijn we al klaar met ons onderzoek naar het waarheidsgehalte van de overlevering met betrekking tot de Oostvoornse Vaart. Het bewijs is wel erg mager. Is er nog meer bewijs te vinden?⁹⁾

3.3 Aanvullende bewijzen (?)

3.3.1 De kaart van de landen van Voorne door Jan Jansz. Potter, 1576¹⁰⁾

De kaart van de landen van Voorne door Jan Jansz. Potter uit 1576 is ook voor ons onderzoek interessant. Op die kaart zien we de Oostvoornse Vaart getekend. Er staat echter geen naam bij. De watergang is opvallend duidelijk aangegeven en kent geen obstakels, niet bij de stad Brielle en niet bij het dorp Oostvoorne. De halfronde dijk van de polder Gouthoek is helemaal weg. De kaart is lang niet zo gedetailleerd als de kaarten uit het *Caartboek van Voorne*, honderdtwintig jaar later. We zullen voorzichtig moeten zijn met verregaande conclusies.

3.3.2 De kapel en het kapittel van Sint Pancras op het hof te Oostvoorne

In het boekje *De burcht te Oostvoorne*¹¹⁾, dat al eerder ter sprake kwam, staat ook een heel artikel over de kapel die bij de burcht hoorde.

Na de dood van Frank van Borselen in 1470 woonde er bijna nooit meer iemand op de burcht. Er werd echter nog wél onderhoud gepleegd. Na de dood van de laatste Vrouwe van Voorne, Margaretha van York, de weduwe van hertog Karel de Stoute, in 1503, hield ook het onderhoud op. De voorburcht of hof raakte in verval en werd in delen gesloopt. In 1534 was er van de hof haast niets meer over. In 1552 en 1561 ging ook de eigenlijke burcht binnen de slotgracht eraan.

Maar de kapel van Sint Pancras bleef voortbestaan, want daarin moesten acht kanunniken dagelijks bidden voor het zielenheil van Machteld van Voorne. Althans, dat werd van hen verwacht, want ze werden er voor betaald.

Bij de kerkvisitatie van 1571 bleek er heel veel mis te zijn. Van de acht kanunniken waren er nog maar twee over en die lieten het werk door lekenbroeders doen. Die bakten er echter niets van, want ze waren niet te verstaan. Potjeslatijn natuurlijk.¹²⁾

Een jaar later was alles voorbij en we weten hoe dat kwam.

Voor het onderhoud van de kapel waren steeds materialen nodig en het uitvoeren van de rituelen vroeg ook om

benodigdheden. Er was miswijn nodig en kaarsen en lampenolie en nog veel meer. Allemaal dingen die in Oostvoorne niet voorhanden waren en dus moesten worden aangevoerd.

Aha, daar komt de Oostvoornse Vaart weer in beeld. Was het maar waar, dan werd het toch nog wat met dit hoofdstuk. Al die aankopen blijken over land te worden vervoerd. Ook met Sint Maarten en dat valt altijd op 11 november. Zo slecht waren die landwegen dus ook weer niet, zelfs in de herfst.

3.3.3 Het kasteleinschap van de Burcht van Oostvoorne

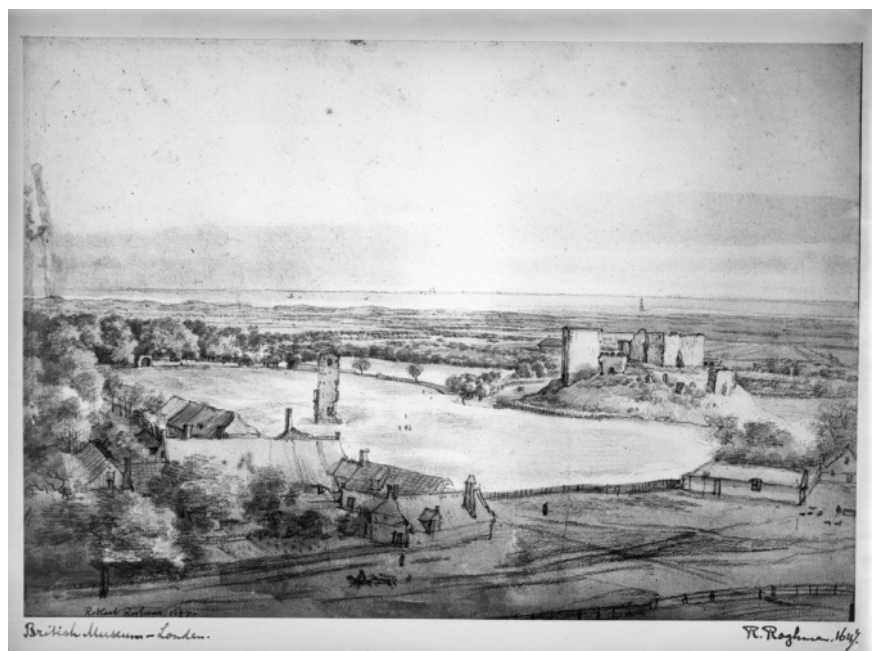
In zijn artikel "Het kasteleinschap van de Burcht van Oostvoorne" komt A.A. Arkenbout ook nog met een passage die

boven

Afb. 7 Detail uit de kaart van Jan Jansz. Potter van de landen van Voorne uit 1576. Excuses voor de gebrekkige weergave. De kaart was digitaal niet beschikbaar, foto: auteur.

onder

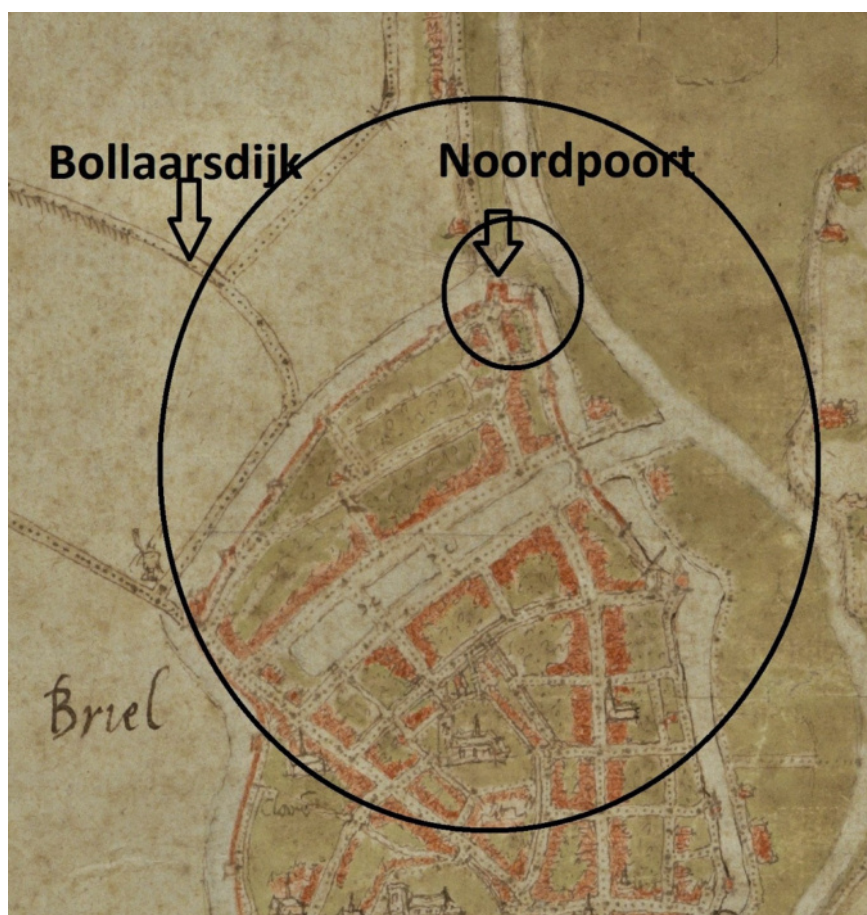
Afb. 8 Gezicht op het terrein van het gebouwencomplex dat ooit de (voor)hof vormde. Alleen de wendelsteen, een traptoren, van het hoofdgebouw staat nog overeind. Rechts de motte (burchtheuvel) met de restanten van de burcht. De tekening is gemaakt vanuit een raampje van de kerktoeren van Oostvoorne, omstreeks 1647, door Roelandt Rogman, foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

betrekking heeft op de Oostvoornse Vaart.¹³⁾

“In 1518 is het aanbesteden van het Berkenrijs een gezellige aangelegenheid (...) Men is per schuit van Brielle te Oostvoorne gekomen. Kosten heen en terug 8 schellingen.”

Hierbij staat een archiefvindplaats en wel “rekening 1427”. Het betreft hier rekeningen van de rentmeesters van de domeinen, Nationaal Archief, Den Haag. Een poging mijnerzijds om het betreffende archiefstuk te vinden leverde niets op. De nummering is veranderd en sowieso is het zoeken naar een speld in een hooiberg. Het bezoek aan het Nationaal Archief was wel leerzaam.

4 Hindernissen in het traject van de Oostvoornse Vaart

Is het denkbaar dat je met een schuit vanuit de Maarlandse haven op de slotgracht rond de burcht kon komen? In de tijd van Van Alkemade (1654-1737)

kon dat zeker niet. Drie wegen verhinderden een onbelemmerde doorgang: Sant Weghje (niet meer bestaand), Den Lange Wegh (Hoonardweg) en Den Polders Wegh. Met duikers ging het water onder die wegaansluitingen door. Maar waarschijnlijk bestonden die hindernissen nog niet in de middeleeuwen. De obstakels die toen wél moeten hebben bestaan volgen hieronder.

4.1 De Maarlandse haven en de stadsvest

De plattegrond van Van Deventer sluit niet uit dat je vóór de Noordpoort langs met een schuit op de stadsvest kon komen.

Merkwaardig genoeg is langs de binnenkant van de Bollaarsdijk geen sloot te zien. De arcering die is aangebracht bij de Bollaarsdijk betekent waarschijnlijk dat het een dijk betreft.

Bij de ingevoegde pijl links houdt de arcering op, hetgeen kan betekenen dat de dijk daar al is afgegraven.

Volgens deze kaart is er geen verbinding tussen de stadsvest en de (niet getekende) sloot langs de Bollaarsdijk, die we hier Oostvoornse Vaart noemen.

Als we een uitvergroot detail uit de kaart van Potter bekijken, ziet het er anders uit.

Het is niet goed uit te maken of er ruimte is om vóór de Noordpoort langs te varen naar de stadsvest.

Eenmaal daar lijkt er geen belemmering om door te varen naar de Oostvoornse Vaart, of het zou een bruggetje of een heul moeten zijn.

Wat verder opvalt is dat de bocht in de Bollaarsdijk niet is getekend. Ook is de havenuitgang naar het oosten al aangelegd en heeft de oostelijke zijde van de stad drie bastions. Dat is vreemd voor een kaart uit 1576.

We moeten ervan uitgaan dat Potter de opdracht had om de al uitgewerkte plannen voor de uitbreiding en versterking van de stad in zijn kaart te verwerken.

Kunnen we dan nog wel vertrouwen op zijn weergave van de Oostvoornse Vaart

boven

Afb. 9 Bewerkt detail van de bekende plattegrond van Jacob van Deventer ± 1560.

die in verbinding staat met de noordelijke stadsvest?

Het blijft onwaarschijnlijk dat men met een schuit in één keer vanuit de havens van Den Briel kon doorvaren tot op de Oostvoornse Vaart. Brak maaswater een polder binnenlaten is bovendien ook niet erg wenselijk.

4.2 Bij de burcht van Oostvoorne

Aan de andere kant van het traject hebben we de dijk van de voormalige polder Gouthoek. Maar was dat wel een dijk?

4.2.1 De Breeweg

In cirkel 1 "stuit" de Oostvoornse Vaart op de dijk van de voormalige polder Gouthoek. Het stuk – met de blauwe hoofdletter A – heet Breeweg. Het is echter onmiskenbaar onderdeel van (het traject van) de polderdijk van Gouthoek. Het feit dat de naam *Breeweg* niet meer herinnert aan een dijk kan betekenen dat deze al in een zeer vroeg stadium is afgegraven. Op de polderkaart uit het *Caartboeck van Voorne* is de (halve) ringdijk van de polder Gouthoek niet meer te zien. Toch kunnen we het traject goed reconstrueren als we in gedachten een halve cirkel tekenen waarvan de diameter ruwweg wordt

Brak maaswater een polder inlaten is niet erg wenselijk

gevormd door de huidige Tichelarijweg/Burg. Letteweg/Voorweg. Op dezelfde polderkaart (zie hiervoor afb. 2) is ook te zien dat er ingrijpende wijzigingen zijn aangebracht in de structuur van de polders Gouthoek en Middelland en voor een deel ook in die van Ruggie. Het ligt kortom voor de hand om te vermoeden dat al lang geleden polders zijn samengevoegd, dijken afgegraven, nieuwe wegen aangelegd en waterlopen verlegd.

Het stuk met de blauwe hoofdletter A is dus hoogstwaarschijnlijk al een afgegraven stuk dijk.

Wat heeft de kaartenmaker getekend in afb. 12? Is dat een heul? Als dat zo is, dan was die heul misschien hoog genoeg om een platbodem onderdoor te laten. Als die heul daarvoor te laag was, of als het getekende een duiker voorstelt, dan is er natuurlijk de mogelijkheid om aan de andere kant verder te varen op een tweede schuit.

links

Afb. 10. Uitvergroot en bewerkt detail van de Caarte van de polder van Oost Voorne (1695).

rechts

Afb. 11 Een sterk uitvergroot detail van de Caarte van de polder van Oost Voorn (1695).

onder

Afb. 12 Uitvergroot detail van de kaart van de landen van Voorne van Jan Jansz. Potter uit 1576.

4.2.2 De Noordweg

In cirkel 2 is vermoedelijk een duiker getekend die onder de Noordweg door gaat. Hoe oud is de Noordweg? Waarschijnlijk was die er in de middeleeuwen nog niet en kon er gewoon worden doorgevaren naar de slotgracht.

Dit zijn nogal wat aannames natuurlijk, maar het alternatief is dat er voor de laatste paar honderd meter twee keer moest worden overgestapt op een andere schuit. Is dát logisch om te veronderstellen?

Van Alkemade en Kluit noemen de hierboven besproken hindernissen niet.

Voor Arkenbout was het vanzelfsprekend dat goederen uit Brielle daar eerst door de poort gesjouwd moesten worden.

5 Nogmaals de overlevering, het begin en het einde

We hebben willen bewijzen dat de overlevering op waarheid berust. We hebben geen overweldigende hoeveelheid bewijzen gevonden, maar toch voldoende om te kunnen besluiten dat de Oostvoornse Vaart inderdaad heeft gefunctioneerd als een transportroute over water tussen Den Briel en de burcht in Oostvoorne. Merkwaardig is dat de schaarse bewijzen alleen over personenvervoer gaan. In die bewijzen wordt de naam Oostvoornse Vaart overigens niet gebruikt.

Die naam is dus pas later bedacht. Hoeveel jaren later? Is dat uit te zoeken?

boven

Afb. 13 De Oostvoornse Vaart richting Oostvoorne, foto: auteur.

5.1 Vroegste vermelding van de Oostvoornse Vaart

Als Van Alkemade melding maakt van de Oostvoornse Vaart maakt hij ook melding van de waterhuishoudkundige functie.

*“En, welke Hofwatering, zoo men be-
rigt, als nog moet onderhouden worden
van die Polderen, die ten tyde van de
Hofhoudinge aldaar zyn bedykt ge-
weest, volgens zekere Memorie, onder
ons berustende (...)”*

Die *Memorie* staat ook in Van Alkemade's boek; een lijstje van zes polders die naar rato van hun oppervlakte moesten bijdragen aan het onderhoud van de Oostvoornse Vaart. De regeling die was overeengekomen had een naam: *de Sweep*.

Als we dát spoor eens gaan volgen, vinden we misschien nog interessante gegevens. Een tweede bezoek aan het Streekarchief Voorne-Putten lijkt de meest voor de hand liggende optie.

De Sweep ¹⁴⁾

Tot de stukken die betrekking hebben op het *Ambacht Oostvoorne 1544-1811* behoort een dikke map waarop staat: *Sententie* (=rechterlijke uitspraak, L.A.) *van het Hof van Holland inzake het geschil tussen schout en schepenen van Oostvoorne en de schouten en schepenen van de overige door de Noordsluis uitwaterende polders waarin deze veroordeeld worden bij te dragen in de onderhoudskosten van de Oostvoornse Vaart en in de zogenaamde hofdienst, onderdelen van de omslag van de Sweep, 1641; met bijbehorende stukken.*

Het zal eens een keer niet over geld gaan De betreffende polderbesturen ruzieden over de vraag wie moest betalen voor het onderhoud van o.a. de watergangen. Oostvoorne, de grootste polder, vond het niet eerlijk om in z'n een-tje alle onderhoudslasten te dragen, als ook andere polders baat hadden bij een goed onderhouden stelsel van afvoerkanalen. Het resultaat was een rechtszaak bij het *Hof van Holland* in 1641. Oostvoorne had daarin zijn zin gekregen en

ook andere polders moesten meebetalen, zoals we al zagen.

Die tekst van hierboven (*“Sententie van het Hof ...”*) was hoogstwaarschijnlijk nog niet zo lang geleden door een archivaris opgesteld, gelet op de moderne spelling. Wat zou er in de stukken te vinden zijn over de Oostvoornse Vaart?

Een vaart tussen Oostvoorne en Den Briel

Een zware doos werd gebracht met daarin zo'n honderd bladen, beschreven in een voor uw onderzoeker onleesbaar handschrift. Geen transcripties deze keer. Gelukkig hoefden die stukken niet van a tot z gelezen te worden. De belangrijkste woorden waren: *Oostvoornse Vaart*.

Opvallend genoeg werden die twee woorden niet in die combinatie aangetroffen. Wél werd er in sommige stukken gewag gemaakt van een *“vaart tussen Oostvoorne en Den Briel”*.

In 1641 werd er dus gesproken over een vaart tussen Oostvoorne en Den Briel als aanduiding van een watergang die overtollig polderwater afvoerde.

5.2 Laatste vermelding van de Oostvoornse Vaart.

Van Alkemade moest het nog doen met een overlevering, maar Kluit wist er een bewijs voor te vinden. Omdat Kluits manuscripten echter nooit zijn gedrukt, kon ook niemand er kennis van nemen. En degene die we kunnen aanwijzen als dé grote doorgever van de bevindingen van Jan Kluit is ten aanzien van de Oostvoornse Vaart uiterst terughoudend. We bedoelen hier de Brielse onderwijzer Willem Plokker, die in 1857 zijn boek over Voorne-Putten het licht deed zien.¹⁵⁾ Hij schreef er over:

“Van den Burg af tot aan de vest van Brielle liep eene vaart, in de voorgaande eeuw nog bekend onder den naam van Oostvoornsche Vaart of Hof-watering.” Plokker gebruikte de verleden tijd: *“liep eene vaart”*. De naam van de vaart werd in zijn tijd niet meer gebruikt, want er staat *“in de voorgaande eeuw”*. De overlevering lijkt uitgedoofd, want

De vaart lag er nog, maar er werd al lang niet meer over gevaren

Plokker besteedde er geen verdere aandacht aan.

Als we de vroegste kaart van de website *topotijdreis* opzoeken ¹⁶⁾, die van 1815, dan vinden we alleen nog de aanduiding “Vaart”.

5.3 Conclusie

Tussen 1641 en 1695 is de naam *Oostvoornse Vaart* gegeven aan de watering, die langs Bollaarsdijk en Heindijk van Brielle naar Oostvoorne liep. Hoe kunnen we verklaren dat die naam toen opkwam?

Ergens tussen 1641 en 1695 is de overlevering “geboren”, die ons hier de hele tijd bezighoudt. De burcht was een ruïne geworden. De kapel van Sint Pancras was al een mensenleven (zeventig jaren) geleden opgehouden te bestaan. De vaart lag er nog, maar er werd al lang niet meer over gevaren. Bovendien kón dat ook niet meer vanwege de vele hindernissen. Slechts flarden van herinneringen aan adellijke bewoners restten. Deze mix van ingrediënten bracht de overlevering voort en de overlevering leidde tot naamgeving. Daar was niet veel fantasie voor nodig: de naam wás er al bijna.

noten

- 1 J. Klok, *Caartboeck van Voorne 1695*. (Alphen a/d Rijn, 2001.)
- 2 De kaart is te vinden in de beeldbank van het Streekarchief Voorne-Putten.
- 3 Klok, a.w. blz. 2.
- 4 K. van Alkemade en Mr. P. van der Schelling, *Beschrijving van de Stad Brielle en den Lande van Voorn*. (Rotterdam, 1729. Facsimile uitgave door J. Klok, 2005.) Blz. 171/172
- 5 A.A. Arkenbout en H. van der Graaf, *De burcht te Oostvoorne* (z.p, z.j.). Blz. 27
- 6 A.A. Arkenbout, “Het Hof van de Heren van Voorne te Brielle”, in *Brielle en het Voornse land*. (Bernisse, 1996) Blz. 5 t/m 27.
- 7 A.A. Arkenbout, *Frank van Borselen. Het dagelijkse leven op zijn hoven in Zeeland en het Maasmondgebied*. (Rotterdam, 1994) Blz. 16
- 8 Jan Kluit, *De landen van Oost, West en Zuid-Voorn met den lande van Putten beschouwt in haar opkomst, aanwas, tegenwoordige staat en regeering. Dienende tot een supplement op commentaar van Van Alkemade’s Beschrijving der Stad Brielle en den Lande van Voorn*. In de transcriptie van A.L. Jonker. Blz. 157
- 9 Het betreffende archiefstuk is overigens niet (meer) aanwezig in het Streekarchief.
- 10 Sjoerd de Meer en Rikkert Wijk, *De kaart van de landen van Voorne door Jan Jansz. Potter, 1576*. (Uitgave van de Historische Vereniging De Brielse Maasmond, Oostvoorne, 2012.)
- 11 A.A. Arkenbout en H. van der Graaf, “De kapel en het kapittel van Sint Pancras op het Hof te Oostvoorne, in *De burcht te Oostvoorne*. Blz. 35 t/m 58
- 12 Arkenbout, a.w. blz. 54
- 13 A.A. Arkenbout, “Het kasteleinschap van de Burcht van Oostvoorne”, in *De burcht van Oostvoorne*, blz. 65.
- 14 De stukken die hier zijn bestudeerd zijn helaas opgeëist door het waterschap Hollandse Delta.
- 15 W. Plokker, *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het eiland Voorne-Putten, benevens het eiland Rozenburg*. (Facsimile uitgave uit 1995 van het in 1857 verschenen boek) Blz. 157
- 16 www.topotijdreis.nl

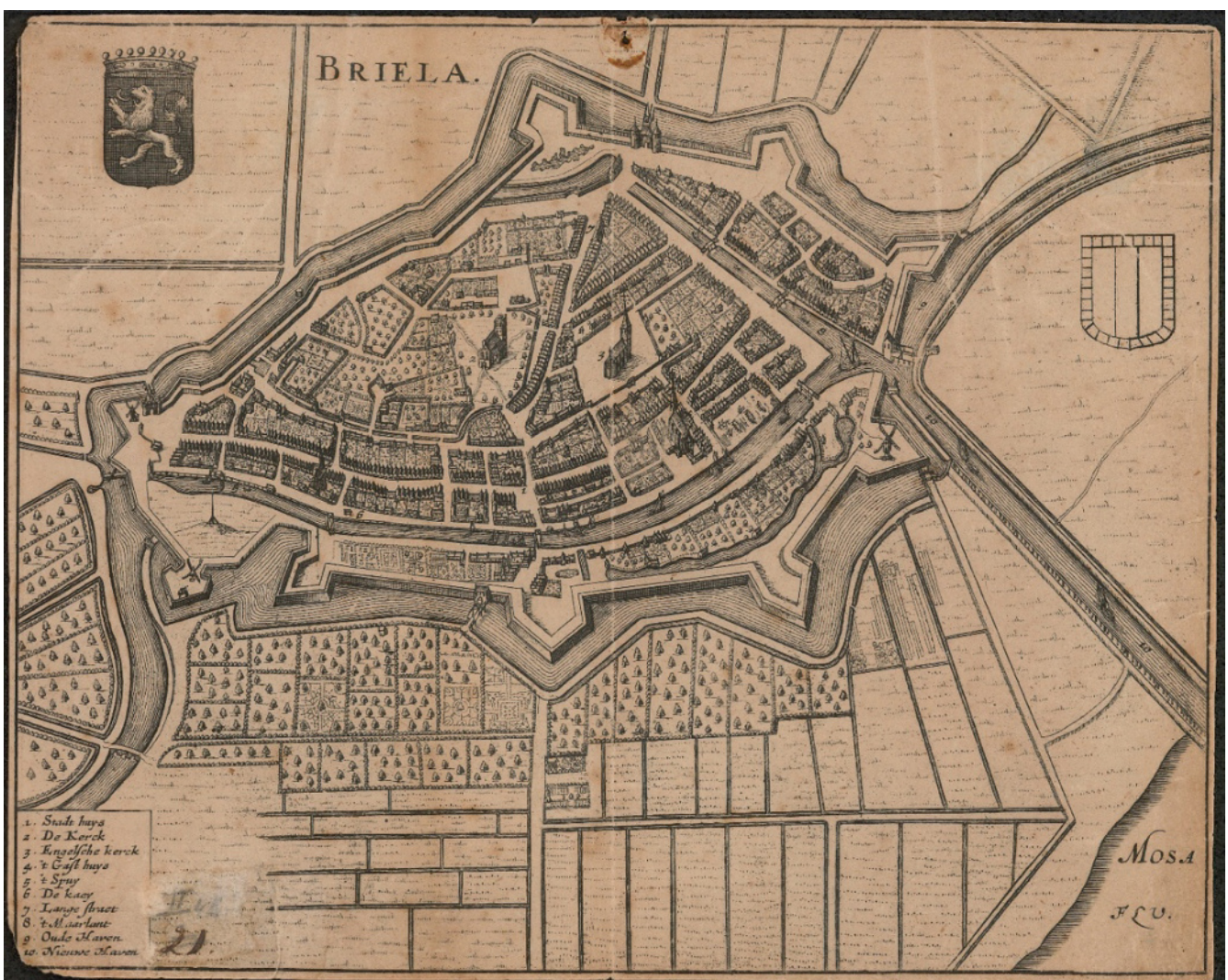
links

Satellietfoto van de burcht en omgeving.
De burcht is linksonder te herkennen. Achter de burcht langs loopt de Noordweg. De Tichelarijweg is in tweeën gesneden door de autoweg naar de Maasvlakte.
Met dank aan Google Earth.

Waarom werd Brielle een Vesting?

Dit jaar werden er op de bastions van de Brielse vesting nieuwe borden geplaatst met een fraaie, eigentijdse vormgeving. De bedoeling is om bezoekers, maar natuurlijk ook de eigen inwoners, meer bewust te maken van de functie van de vesting in zijn algemeenheid en van de specifieke kenmerken van de afzonderlijke bastions in het bijzonder. Prijzenswaardig initiatief.

TEKST: LEO ARKENBOUT

De middeleeuwse stadsmuur was niet meer toereikend omdat inmiddels het buskruit was uitgevonden

1 De tekst op het bord

Neem het bord bij Bastion II, het Kruit-huisbolwerk. Wat staat er zoal op te lezen? We leren dat de ligging van de stad, direct aan de monding van de Maas, het noodzakelijk maakte om de stad tegen aanvallen te beschermen. Huh...., moet het niet precies andersom zijn? De stad moest de monding van de Maas beveiligen tegen, zeg maar, invasieve exoten, die het land wilden binnendringen. Om die taak goed te kunnen uitvoeren moest Brielle een sterke vesting worden. Is dat niet veel logischer...?

Gelukkig hebben wij in ons land kenniscentra, zoals het *Nederlands Instituut voor Militaire Historie* (NIMH). Daaraan kan je vragen stellen, ook in coronatijd. Wat vinden de specialisten van de militaire geschiedenis van deze zaak?

In hun antwoord verwijzen zij naar twee publicaties:

- 1) W. de Jong, *De vesting Brielle*, geschreven ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van de wallen in 1975;
- 2) M. van Hattem, *Menno van Coehoorn en de vesting Brielle. "Over de afsnijding van de stad"*, uitgebracht bij de gelijknamige expositie in het Historisch Museum Den Briel van 17 november 2001 tot en met 3 februari 2002. (Mark van Hattem was destijds conservator van het museum.)

2 De stad beschermde zichzelf

Op basis van die twee publicaties stelt de heer R.T. Sietsma van het NIMH dat de stad aanvankelijk voor zichzelf een betere bescherming behoefde. De middeleeuwse stadsmuur was niet meer toereikend, omdat inmiddels het buskruit was uitgevonden. Dit had de inzet van kanonnen mogelijk gemaakt. Zo'n muur kon je eenvoudigweg kapot schieten.

Het moderne antwoord op zo'n muur was een aarden wal met vooruitgeschoven posten (saillantten, de bastions dus), van waaraf men de verdedigers van de wal (de courtine) dekking kon geven.

HET KRUIHUIS OP DIT BASTION WERD GEBOUWD IN 1633 EN DIENDE VOOR DE OPSLAG VAN KRUIT. HET BOUWWERK IS EEN HERINNERING AAN DE TIJD WAARIN BRIELLE EEN GARNIZOENSSTAD WAS WAAR SOLDATEN GELEGERD WAREN. DE STRATEGISCHE LIGGING VAN BRIELLE DIRECT AAN DE MONDING VAN DE MAAS MAAKTE HET NODIG OM DE STAD TEGEN AANVALLEN TE BESCHERMEN. OOK HET ARSENAAL, DE PROVOOST (DE MILITAIRE GEVANGENIS) EN DE HOOFDWACHT ZIJN GEBOUWEN DIE GETUIGEN VAN DE MILITAIRE FUNCTIE VAN BRIELLE. VANAF 1922 WAREN GEEN SOLDATEN MEER IN DE STAD GELEGERD.

We zien op de kaart (afb. 1) dat er tegelijkertijd een ander groot project werd uitgevoerd en wel de uitbreiding van de stad met het eiland in de (kreek) Goote. Interessant om te zien dat er geld beschikbaar was om een nieuwe havenuitgang te graven, de stad uit te breiden en een nieuwe verdediging aan te brengen. Je zou hieruit kunnen concluderen dat het goed ging met de economie en het inwonertal. De stad had veel te verliezen en dus was een adequate verdediging noodzakelijk. De tekst op het bord klopt dus. We zien echter ook dat de stad nog niet het uiterlijk had dat het op de kaart van 1743 (afb.2) zou hebben.

3 De stad moest de Maasmonding gaan beschermen

De specialisten van het NIMH waren nog niet klaar met hun antwoord. "Er zijn in de loop van de zeventiende eeuw diverse plannen gemaakt om het versinken te realiseren. Deze werden, mede vanwege de hoge kosten en de vraag wie het diende te betalen, nooit concreet".

En toen kwam het Rampjaar 1672. De strategische ligging van Den Briel werd (opnieuw) onderkend en tevens werd ingezien dat deze stad nooit in staat zou zijn een leger van een buitenlandse mogendheid buiten zijn wallen te houden. Het Rampjaar leidde tot de versterking van de kustbatterijen op de Ooster-

vorige pagina

Plattegrond van Brielle anno 1648. Het noorden ligt niet boven, daarvoor zou je kaart een kwartslag naar links moeten draaien, foto: Collectie Streekarchief Voorne-Putten.

landse Dijk en de Zwartewaalse Dijk. In de stad zelf veranderde toen nog weinig. De plannen ter verbetering van de verdediging, die wél financieel door de stad konden worden gedragen gingen militair gezien lang niet ver genoeg. De militair effectieve plannen waren voor de stad onbetaalbaar. (Van Hattem, 2001)

Een patstelling, dus gebeurde er niets. Als de Staten van Holland nu eens voor de kosten wilden opdraaien....

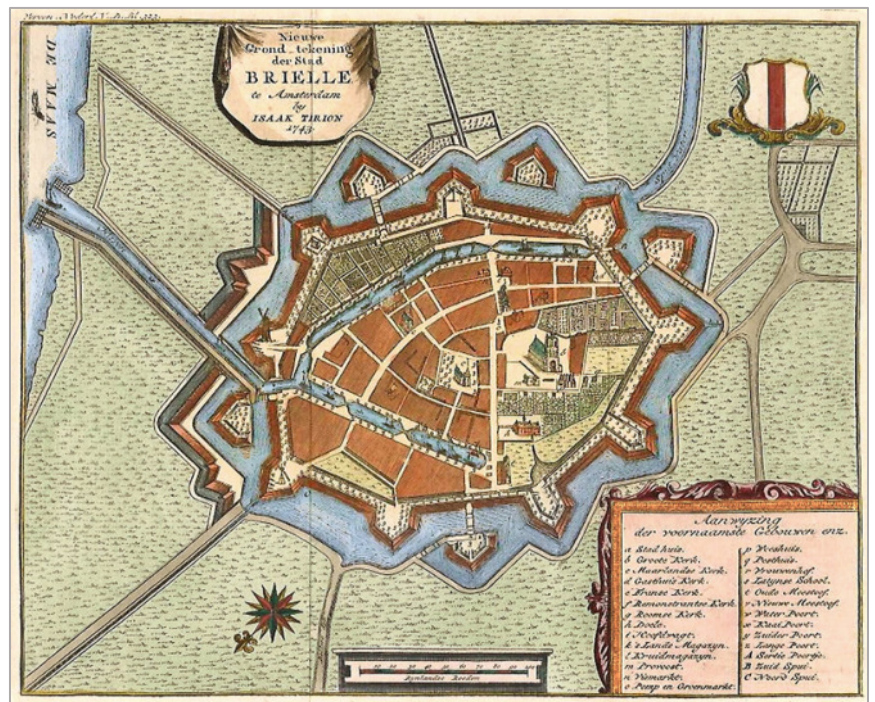
4 De visie van Mark van Hattem

De heer Mark van Hattem was wat scherper in zijn antwoord. Hij had dezelfde vraag gekregen als de specialisten van het NIMH en ik had het voorrecht met hem van gedachten te wisselen. Hij bekritiseerde de focus van de huidige generatie beleidsbepalers op de Tachtigjarige Oorlog, *“terwijl onze unieke vesting in de huidige vorm is aangelegd (...) tegen de achtergrond van de oorlogen tegen Lodewijk XIV”*. In zijn hiervoor reeds genoemde boekje beschrijft Van Hattem hoe in de jaren negentig van de 17^e eeuw de druk op de Gecommitteerden van de Staten van Holland wordt opgevoerd om budget vrij te maken voor de enige oplossing die militair gezien de beste was: afsnijding van het zuidelijke stadsdeel 's Heer Daniëls Ambacht.

Door de naam Van Coehoorn gingen de Staten van Holland snel overstag

5 Willem Paen en Menno van Coehoorn

Aan de contrarolleur-generaal (een hooggeplaatste functionaris belast met toezicht op o.a. de vestingwerken) van de Staten van Holland, Willem Paen, zou het in elk geval niet liggen. Hij ijverde dag in dag uit voor een werkelijk afdoende verdediging van Den Briel. Hij werkte verschillende varianten uit, maar twijfelde over de meest effectieve vorm van de vesting.

Paen besloot in juni 1700 advies te vragen aan de ingenieur-generaal van de Staten-Generaal, de reeds vermaard geworden Menno van Coehoorn. Deze bezocht de stad op een ochtend en wist genoeg. Hij was een groot voorstander van het gebruik van ravelijnen. Die moesten dan wel exact tussen twee bastions in geplaatst worden. En zo is het ook uitgevoerd (afb. 2). Nu ook de naam van Van Coehoorn aan de plannen werd verbonden gingen de Staten van Holland snel overstag. De afbraak van 's Heer Daniëls Ambacht begon in 1703. (Van Hattem, 2001)

6 Conclusie

De aanleg van de vesting is een werk geweest in twee fasen.

- 1) 1572-1648 De verdediging van de stad verbeteren, de stad naar het oosten uitbreiden en met bastions verdedigen, dit alles ter bescherming van de stad zelf.
- 2) (1691)-1703-1713 Een vesting tot stand brengen die sterk genoeg was om een buitenlands leger te weerstaan en die militair in staat was tot het verdedigen van de Maasmonding.

Tja, dat past niet allemaal op zo'n bord natuurlijk.

boven

De bekende plattegrond van Tirion uit 1743, dertig jaar na het voltooiën van de vesting. Het plan, inclusief afsnijding, was van Willem Paen, maar de plaatsing van de ravelijnen en de looproutes over de ravelijnen dragen het stempel van Menno van Coehoorn. Noorden ligt links op de kaart.

onder

Portret van Menno baron van Coehoorn (1641-1704). Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Museale presentaties februari-april 2022

TEKST: **MARIJKE HOLTROP**

In 2022 wordt op grootschalige wijze lokaal, regionaal en landelijk gevierd en herdacht dat de watergeuzen het stadje Den Briel 450 jaar geleden blijvend op de Spanjaarden veroverden. Deze gebeurtenis betekende een keerpunt in de geschiedenis: na Den Briel op 1 april 1572 kozen steeds meer stadsbesturen de zijde van de prins van Oranje, leider van de opstand tegen Philips II.

In Historisch Museum Den Briel, dat in 2012 werd heringericht tot het museum over de Tachtigjarige Oorlog, wordt de inname van Den Briel in de vaste presentatie als één van de belangrijkste thema's voor het voetlicht gebracht. Er bleken echter nog meer onderwerpen voorhanden om met een aantal vernieuwende, kleine museale presentaties op bescheiden wijze bij te dragen aan de taalherdenking Brielle 2022.

In de maand februari 2022 is in het museum het zwaard van Willem Bloys van Treslong te zien. De komst van het 16e-eeuwse zwaard naar Brielle is te danken aan initiatiefnemer Mark Paulussen. Deze Briellenaar maakt deel uit van de Orde der Geuzen, één van de groepen die onder de vlag van de 1 April Vereniging actief is. De Orde der Geuzen maakt in samenwerking met Studio 1572 een filmpje over het zwaard en het transport ervan naar Den Briel. Willem Bloys van Treslong (1529-1594), Briellenaar van geboorte, was één van de aanvoerders van de watergeuzen. Voorafgaand aan de inname van Brielle had Bloys van Treslong zijn zwaard als onderpand moeten achterlaten op het eiland Wieringen, gelegen in wat nu de Kop van Noord-Holland heet. Het zwaard is bewaard gebleven en wordt permanent tentoongesteld in de Michaëlskerk van Oosterland. De Stichting Behoud Oosterlanderkerk is bereid het zwaard in tijdelijk bruikleen af te staan aan Historisch Museum Den Briel. De nieuwe educatoren van het museum, Petra Hogenboom en Menno Meijerink, maken bij de presentatie van het zwaard een school- en publieksprogramma.

Er komt nóg een heel bijzonder object naar Brielle. Van eind maart tot en met medio april wordt in het museum het prachtige portretje van Willem II van der Marck, heer Van Lumey (circa 1542-1578) gepresenteerd. Het is het enig bekende geschilderde portret van deze wrede geuzenaanvoerder. Het portretje, een parel uit de collectie van het Nationaal Archief, is slechts drie weken voor het publiek te zien. Ook bij het portretje wordt een educatief en publieksprogramma gemaakt, waarbij de nadruk ligt op de overlevering van dit vanuit kunsthistorisch oogpunt zo belangrijke voorbeeld van bewaard gebleven cultureel erfgoed.

Zowel het zwaard van Bloys als het portretje van Lumey wordt getoond in de inbraakwerende klimaatvitruine die in 2019 met steun van de Historische Vereniging is vervaardigd voor de gouden beker van Cornelis de Witt, een bruikleen van Musée du Louvre.

De tentoonstelling 'Huis Oranje-Nassau in Brielle en op Voorne-Putten', waarbij ook een oranje-route over de eilanden Voorne-Putten wordt ontwikkeld, is te zien van 12 juni t/m 28 augustus. Daarover meer in de volgende *Brielse Mare*.

VD

AANNEMINGSBEDRIJF

L.D. van DIJK BV BRIELLE

ldvandijk.nl

06-44110026

WERKPLAATS (0181) 416506
MAARLAND ZUIDZIJDE 43

LIJSTENMAKERIJ

AL MEER DAN 50 JAAR

JAN BAZEN

Voorstraat 64
3231 BJ Brielle
Telefoon 0181 412083

ORIGINELE OUDE GRAVURES

WWW.JANBAZEN.NL

KANTOOR &
Creatief

de Bruin Bazen v.o.f.

Voorstraat 60
3231 BJ Brielle
t. 0181-412874
f. 0181-418322
e. info@kantoor-creatief.nl

Openingstijden:
Dinsdag t/m vrijdag
9.30 – 17.30
Zaterdag 10.00 – 16.00

Uw adres voor:

- * kantoorartikelen en papierwaren
- * computer cartridges en etiketten
- * technische- en creatieve tekenmaterialen
- * alle soorten verf voor kunstschilders
- * schildersdoeken en tekenblocs
- * luxe schrijfwaren en agenda omslagen
- * pennen graveren
- * kopiëren en inbinden van verslagen
- * plastificeren
- * gratis advies van Louis en Willy

Laat je boodschappen
makkelijk thuisbezorgen!

Bestel je boodschappen
op plus.nl of met de PLUS app.

Met een gids zie je meer

Wilt u ook een wandeling meemaken?
De gidsen komen op de mooiste en meest
interessante plekjes.
Maak eens en afspraak via
www.gidsengroepbrielle.nl

Openingstijden: ma - za 08:00 - 20:00 zondag 12:00-18:00

plus.nl

PLUS • John Bos/ Reede 36, Brielle, tel. 0181 416652